



A' FELS. TS. ÉS K. KEGYELMES ENGEDE-
LEM MELLETT

A' MINDENES
GYÜLYTEMÉNY'
X. LEVELE.

*Költ Komáromban, Kis-Afzszony-Hav.
Első Napján, 1789-dik Észkend.*

Tudományos dolgok.

Sokat ditsekefznek a' Külföldiek, tú-
dós Leány' 's Afzszonyaik' szép munkáikkal,
's valójában öröm is hallani; hogy p. o.
ama híres és tudós Királyi Tanácsos Götting-
gai Prófezsor Schlötzer Úr' 20. észkendős
K Leány-

Leány-afszonya, az oda való Akadémiának most két éfztendeje tartatott 50. éfztendő Jubileuma alkalmatosságával, néhány Fejedelmek' jelen-létekben, a' böltesség' Grádusáért (pro gradu Doctoris Philosophiae) disputálvan, a' Dokori Grádust el is nyerte, 's azolta letzkéket is ad a' Világi Böltesség' Tudományjában; főt e' múltt éfztendőben a' Jénai Túdós Társaságnak tagjai közé is bé-fzámláltatott. —

De a' mi két Magyar Hazánk is szült több Túdós Afszonyokat; a' kik közt Magyar Hazánkban, nevezetet érdemel, a' Néhai Méltófágos Báró Hellenbak Károly Úr' Özvegye Ő Nagyfága, kit a' meg-bóldogúltt Mária Therésia is betsült, és fűrű levelezésére méltóztatott.

Egy igen szép és túdós 's hasznos munkát botsátott Ő Nagyfága még 1763-dik Éfztendőben, Lipsiában, Német nyelven a' Világ' eleibe, ilyen Tzím alatt:

Getreue Vaterweisung einer Mutter, an ihre einzige Tochter. 8-tzad formában. Az-az, Egy Anyának, egygyetlen-egy Leányának adott hüféges oktatása. — Valójában meg-érdemlené ez a' szép 's hasznos és gyönyörűséggel oktató munka, ha valaki találkoznék Hazánk' kedves Túdósi közt, a' ki azt, született Magyar Kis- és Leány-afszonykáink' kedvekért Magyarra fordítaná, hogy
min-

minden édes Anya az abban adatott oktatás fzerént nevelné Leányát. — Közönfégesen olly igen széles tudománnyal bír ez a' tífzes öreg Afzfzonyfág szép kegyessége mellett, mind az Isteni mind a' Világi dólgekban, hogy két ízben két három napokig fzerentsés lévén itten Ö Nagyfágához, gyönyörűféggel hallgattam tudós és épületes beszéllgetésit; 's álmélkodva tsudáltam melly igen jártos a' kül-földi leg-nagyobb Túdósok' *Til-lótson*, *Rouffea'u*, *Kámpe*, *Saltzman*, *Fé-der*' 's mások' munkájiban, mellyeknek foglalmányokról tudósan beszélgetett.

Túdós Fejedelmi látogatás.

Midön ditsösségesen uralkodó II-dik *József* 1777-dik Esztend. Gróf *Falkenstein*' neve alatt Párisban múlatna; el-mént a' Parlamentumba is, hogy ott az Ország' Törvényes dólgai' folytatását hallhassa. Ki-men-vén onnét, a' Királyi Könyves Tár-házba ment, a' honnét osztán a' Természet' Kin-tses Tár-házába vezettette magát. A' Termé-szet' szépfégit szemlélgetvén, *Büffon* Gróf (a)

K 2

ama

J e g y z é s.

(a) *Büffon* György Lajos Gróf, Burgundiában Mont-bárdban születtetett 1707-dik Eszt. Szent Mihály-Havának 7-dik napján. Az ő Atyja Dijonbau Par-

ama hallhatatlan Természet' bűvára eránt tudakozódott; 's meg-értvén annak betegeskedését, bé-ment látogatására. *Büffon* nem is reménylven illy nagy fzerentséjét, mint-egy meg-döbbsent, 's alázatosan mentegeté magát, hogy tsak háló-ruhában találta ötöt a' Felfég. De elejét vette mentegetésinek a' kegyes Fejedelem az által, hogy

Parlament Tanácsos volt, 's fiját is arra a' hívatlra akarta el-készíteni. De ő néki már gyermekfégétől fogva olly igen nagy hajlandófága volt a' Föld-méréshez, (*Geometria*) hogy szüntelen a' zsebjeben hordozta magánál Euklidest, és valahol tsak leherett, mindenütt olvasta azt. Eletének 19. és 20-dik Esztendejében Olasz-Országba vitte-el ötöt magával egy Angliai Lord, 's ebben az útazásban egészzen meg-szerette a' természeti dolgok' Históriáját. Vízszja-jöven onnét, Angliába útazott, azután pedig egészzen a' tanúfagra adta magát. Közönségesen Montbardban egy kertben lakott, 's abban egy Pavillonon szokott dolgozni. A' Boruszszus Fejedelem Henrik ezt a' Pavillont, a' Természet' Históriája' boltsojének nevezte. Közel ezen Pavillonhoz, egy kisdud szobában tartotta írásait. *Büffon* igen lassan szokott dolgozni, 's a' természet fel-olításiban 14. esztendőket töltött-el. Ha valami munkája el-készült, tehát ő azt egy ideig félre szokta tenni, azután pedig, valami jó barátja által elől-olvasratta. Ha akadozott az Olvasó, ő azt a' hijjánosság' jelenfégének tartotta, 's meg is jegyzette, hogy megjobbíthassa. A' társalkodásban ő néha, de igen mértékelve, víg szokott lenni, és a' jólág' 's szánakodásnak igaz barátja volt. Azt állítván, hogy külső magunk viselete által fokaknál hamarjában kedveltethejük magunkat, néha napjában többször

hogy azt mondá nékie: A' Tanító akármelley öltözetben sem szégyenelheti magát tanítványja előtt.

Találmányos dolgok.

Közönségesen azzal ditsekefzik a' Német nemzet, hogy 1380-dik Esztendő táján Schwartz találta-fel a' puska-port, és a' véle való lövöldözést; holott már 1300-dik Esztendő táján említi a' Spanyol Krónika, hogy a' Szaratzénus Törökök Spanyol-Országba bé-ütvén, hofszú tsövekből lövöldöztek golyobisokkal. — De így szokott lenni a' dolog; más talál-fel valamelly nevezetes dolgot, 's más nyeri-el a' ditsőséget érte.

Kook Kapitány' szép emlékezete.

Ama nagy emlékezetü Kook Kapitányról, ki e' Világ körül tett harminadik útazá-

K 3

sá-

ször is fel-tornyoztatta haját. De maga ezen ő erőtelenfége mellett is, Európának nevezetesebb Tsászfárjai 's Királyjai meg-látogatták őtet, és egy a' leg-főbb fejedelem Afzszonyok között levelezett ő véle. — Életének 81-dik esztendejében ez el-múltt 1788-dik Eszt. 15-dik April. éjzfaka holt-meg főenyben. — A' Tudományok' és kivált a' Természet' vizsgálása ki-mondhatatlan sokat vesztett-el ő benne. Az ő munkáji mind merő remek a' Természet' Históriajában.

sában *O-Why-e* Szigetén meg-ölettetett, (Lásd a' Mind. Gyűlyt. első Szak. Bóldog Afz. Hav. első napj. 41-dik Lev.) azt írja a' Pétetsburgi híres Prófeszszor Pallás Úr, Berlinbe Büfching Úrnak 1779-dik Efzt. Karátson-Hav. 21-dik napján; Ama híres Útazó *Kook* Kapitány Ámerikának *O-Why-e* nevű Szigetén, a' Sziget' vad lakosítól negyed magával meg-ölettetett. Az ő írásit és útas Jegyző-könyvét Klárk Kapitány megmentette, és maga Ángliába haza is hozta volna magával, ha fele útján ő is meg nem hólt volna. Az Ángliai Király, meg-hallván *Kook*' halálát, meg-könyvezte azt, és az Özvegyének elztendönként járó fizetésül 300. font sterlinget (2700. N. forint) rendelt. — Pallás Prófeszszor Úr' ezen levelére azt felelé Büfching: Soha fenki se nevezze már a' föld' le-írásában többé *Anian*' útját Ásia' és Ámerika' végső részén. Mától fogva *Kook* Tenger-szorúlttjának (*Cooks Meer-enge*) kell azt nevezni, hogy ennek a' nevezetes Férjfiúnak örök emlékezete legyen a' föld' le-írásában.

*Nagy Hadi Vezérek' 's Keresztyénségek'
példájik.*

Midön ama győzedelmes Vezér *Eugénius*, a' Törököket, kiket maga a' Szultán
ve-

vezérlett, Zentánál meg-ütközni akart, olly igen mélyféges gondolkodással hánytta vette az ütközetet elméjében, hogy előtte való éjtfzaka, egyszeribe meg-öszült egy fűrt haja. — A' mostani Fő-Vezér Laudon felől pedig, a' ki régtől fogva fokát szenved a' kolikában, Köz-beszéddé lett a' hét esztendő-s-háborúban: Hólnap meg-ütközünk, mert beteg Laudon. —

Német-Országának egygyik leg-nagyobb Héroí közzül, azt mondá egyszer Tábori Prédikátorjának; Prédikálja Kegyelmed tovább is állhatatosan a' Jézus' Erköltsi Tudományját, mert tsak az szerezhet 's szerezz bennünk meg-nyugodott szivet. — Ennek a' nagy Hérónak köszönheti a' Keresztyénfég Méltófágos Fő Tiszt. *Jeruzsálem* *Abbas*nak a' Keresztyén Vallás' nevezetesebb igazságairól írott Elmélkedéseit, mellyeknek el-készítését a' leg-nagyobb ütközetben kívánta-meg. Az ő Hadi népét hogy annál szerentsébb vitézekké tehesse, jó Keresztyénekké tenni igyekezett. 'S a' végre egy válogatott Énekekből készített Énekes Könyvet nyomtattatott számokra maga költségén. — Fel-gyógyulván egyszer veszedelmes nyavalyájából, azt mondá eránta: A' testnek fájdalmi felette hasznosok Lelkünknek egészségére 's bódogfágára; mert a' Vallásnak és a' virtusoknak drága mivóltta.

ra tanítanak, és közelebb vezetnek minket azokhoz.

Hála-adótság' és Hála-adatlantság' példájik.

Angliának ama híres és Tűdős Kantzelláriussa *Bacó Ferentz* Hazájának fok fűlyos szolgálatja által mint-egy meg-emészttvén, midőn 1626-dik Eszt. Sz. György-Havának 9. napján nagy szegényiségben meghalózott, olly nagy magános tsendességben temettetett-el, hogy az ő halála után nem is tudták Hazafijai temető-helyjét, És talám örök feledékenységben is maradott volna, ha az ő hűféges szolgája *Meantys Tamás*, jó Urához való hála-adótságát halála után is azzal nem nyilvánfágosította volna, hogy egy szép emlékezet oszlopot emelt fír-halmára. — De illyen hála-adatlan gyakran e' Világ, a' leg-nagyobb Tűdősök 's az emberi nem leg-főbb jól-tévőji eránt halálok után.

A' mostani Angliai Királynak Tanátsosa 's Orvosa *Zimmermann Úr* azt írja egy helyen (Lásd *Joh. Georg Zimmermans Versuch in anmuthigen und lehrreichen Philosophischen Remarquen über allerley Gegenstände. Göttingen, 1770. in 8-vo.*) a' tűdős Világ' egygyik nagy Világa *Leibnitz* felől: Ritkán megyek-el Hannovera Városában

ban azon ház mellett, mellyben *Leibnitz* lakott, hogy el ne mosolyodjam némelly apróbb — — emberek' reményfégeken, a' következendő Világ előtt lejendő betsületek 's emlékezetek eránt. Ebből a' házból, gondolom magamban, terjedett a' világosság egész Országokra, 's ebben lakott és munkálódott el-fáradhatatlanúl éjjel és nappal az a' Férjfiú, a' kinek szemei előtt a' meghatározhatatlan teremés, mint én előttem ez útfza mellyben járok, jelen vólt; az a' kinek *Lelke* az emberi természetnek és a' felségesbb Valóságoknak közép pontján állott. És hogyan tiszteli most már a' Világ ezt a' nagy embert? Arra a falra, mellyen *Leibnitz*' tanuló-szobájának ablakja van, minden nap százakat vizelleni látok. — Ennek a' halhatatlan Férjfiúnak tetemei, a' ki 1716. Sz. Andr. Hav. 14. napj. száraz-fájdalmakban életének 70-dik Ész. meg-hólt, a' Hannoverai új Templomban vagynak temettetve, minden emlékezet ofzlop nélkül; holott a' Lüneburgi Tanáts-ház előtt egy drága üveg almáriomban függ egy dísznónak a' lába, illyen feljül-írással:

*Hic Tibi cernere licet
Reliquias porci,
Qui primus aquarum
Quae Lüneburgi salsae scatent
Repertor dici meruit.*

K 5

Az.

Az-az:

Itt láthadd egy lábát annak a' dísznónak,
Melly a' Lüneburgi híres 's hafznos főnek
Forrását találta, 's azzal érdemlette
Hogy e' Város néki ez Ofzlopot tette.

Hanem ugyan tsak 81. esztendőök múlt-
va, fel-ébredt a' hálá-adófélag némelly a'
nagy érdemeket betsülni Túdóknak szívek-
ben; mert azt olvasom a' Göttingai Histó-
ria Magazinnak első részének 2-dik Szakasz-
szában 1787. Eszt. Néhány ifjú Túdósok egy
társaságba állván, ama halhatatlan *Leib-*
*nitz*nek egy emlékezet ofzlopot kívánnak
emelni, azon Templom' falára, melly alatt
hamvaji temettetve vagynak:

Méltó is hogy mentfed Világ! e' nagy embert
Feledékenységtől, ki e' földet 's tengert
Igazgató ÚRnak titkos tanátsában
Mélyen erefzkedvén, fényes világában
Esmértette a' jó' 's rozfíznak eredetét,
Elménk' szabadságát és igyekezetét;
'S Melly igen jófággal ezeket javunkra
Böltsen igazgatja a' jófágok' URa.

A' ki olly bölts' ollyan éles elmével bírt,
Hogy a' mit élteben tanított avagy írt,
Mint a' Nap' fúgára úgy világosított,
'S Abból más femmit is még meg nem má-
sított,

Úgy

Ugy hogy *Leibnitz* egy olly bölts és Keresztyén vólt,
 Ki mint-egy nagy Bölts, és nagy Keresztyén
 meg-hólt.

Keresztyén Tolerántzia' példája.

Mennyire ment már a' Keresztyének közt II-dik *József'* ditső uralkodása alatt, az egymást fzenvedő felebaráti szeretet 's Keresztyén Türedelem édes Hazánkban; e' következő Komáromi történet újabb példája annak.

Egy ide való Evangélikus Pólgárnak szép reményfégű fija, több már esztendejénél, hogy az itten lévő Deák Oskolákban, mellyeket a' szép Tudományokat mindenkor szerető 's betsülni tudó T. T. *Ex-Benedictinus* Urak tanítanak, tanúlt még két Társaival. E' közelebb el-töltt Oskolai esztendőben e' tizen-hatod-fél esztendős Ifjú, annyira vitte gyors iparkodási által tanulását, hogy a' nevezetesebb Tanulók (*inter Eminentes*) közt, egy első helyet érdemlett. — De meg-írígylette a' Halál a' szép Tudományokban lett ditséretes nevelkedését ezen jó reményfégű Ifjúnak; 's tsak rövid betegfége után, mellyben majd mind végig a' tudományos dólgozon futtatta gyenge elméjét, e' most folyó Sz. Jak. Hav. 13. napj. leszakasztotta élete bimbojában lévő virágját.
 A' ta-

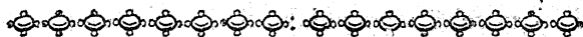
A' tanuló Deák Ifjúfág, olly igen meg-indult ezen jó társok' véletlen halálán, hogy a' Rhetorica Classis T. T. Prófezsforánál, nem tsak Tanuló-társok' hóltt teteminek tífztesség' meg-adni kívánó hajlandóságát jelententette; hanem az ide való Oskolák' érdemes Direktora T. T. *Bossányi Maurus* Úr' igazgatása alatt, a' több Tífztelendő és Túdós mind két rendbéli Prófezsfor Urakkal, három Oskolabéli tanuló Ifjúfág' feregével, az itt lévő Evangélikusoknak T. T. Egy-Ház' Tanítója 's Seniora P. D. Úr kísérése mellett, a' Protestánsok' temető helyére, igen szép halotti pompával 's szomorú muzsika szóval, ki is kísérete. Tanuló-társai, ilyen szomorú koporsó feljül-írásba foglalták meg-hóltt társoknak ditséretét 's emlékezetét:

Desideratissimo Conscholari
JOANNI DORNER,

Moesta Rhetorica Comaromiensis.

Flosculus hic prima, dum blande ridet in herba,
Sternitur, et Mortis victima saeva cadit.
Quis quis es, o Juvenis, vitae ne crede caducae,
Rides; sed subito vermibus esca cades.

Mi-



Miképp' lehessen akármelley tűz-támadást hamarjában el-óltani?

Mihelyt tűz támad, és a' fetskendők, vagy az öntöző edények elő - hozattnak, azonnal, vagy az idő alatt, néhány font porrá törtt hamu-zsír kell a' vízzel fetskendeni, vagy öntözni, a' gyúlni kezdő vagy égő ház' fedelére. Ennek az a' szemlátomást való haszna van, hogy a' gyúlni kezdő, vagy már égő fa, szalma, nád, vagy akármi azonnal ki-alszik, és többé meg nem gyúl. — Minthogy pedig ez olly könnyű eszköze a' tűz óltásnak, 's a' hamu-zsír sem igen drága, bár minden Város, és helység mindenkor kéfzen tartaná azt, hogy mihelyt tűz támad, azonnal lehetne a' vízbe elegyíteni, és a' tüzet véle óltani. Mert bizonyos, és szokszor próbáltatott dolog, hogy valamelly fa, nád, szalma vagy akármi is, az illy hamu-zsírral meg-elegyítettett vízzel, ha jól meg-nedvesítettik, az, azután egy könnyen meg nem gyúl.

Hogyha valamelly kémény gyúl-ki, úgy hogy már a' láng is ki-mégyen azonn, leg-elsőben is ha vas-tábla van a' kéményben, azt kell le-húzni 's bé-fordítani, és az által a' lángot el-fojtani. Mindazáltal szükfészes, hogy azonban a' ház' padlás-

lás-

lássára fel-fusson valaki, és ha a' kéménynek valahol repedése vólna, azt fárral bé-tapasztassa; és más valaki pedig, a' ház fedelére felmenvén, a' kémény' lyukait vizes pakrótzokkal vagy ruhákkal, vagy nedves marhabőrrel bé-dugja, hogy így a' kéményben lévő tűz el-fojtattathassék. Szükségnek idején lehet a' kéménybe feljülről le-öntözni, vagy leves ganéjt le-eresztteni abba. Igen jó, ha erős épületje van a' kéménynek, úgy hogy az öfzve-düléstől nem lehet azt féltetni, puskával fel-lőni abba. — Mindazonáltal leg-tanátsosabb 's könnyebb ez a' három eszköz:

1. Egy jó maréknyi kénkövet kell a' tűz-helyen meg-gyújtani. Ennek az erős gőze, el-óltja az égő kéményt.

2. Avagy — egynéhány maréknyi közönséges apró főt kell a' tűz-helyen lévő tűzre vetni, mellynek szinte az az ereje van.

3. Vagy pedig — a' mi leg-könnyebb — egy nagy hideg vízzel teljes tserép-edénybe néhány maréknyi főt vetvén, azt a' tűz-helyen mind addig szüntelen keverni kell, valamíg annak erejétől a' meg-tüzesültt és meg-gyúltt korom, a' kéményről darabonként le nem hull, és így a' tűz magában el-alszik.

Mi-



Miképp lehessen embernek magát az Égi-háborúban meg-óltalmazni?

Minthogy ez Égi-háborúkat leg-inkább a' villámások és menyütések tészik rettenetesé, és fokban nem is tudják a' nagy rémülések között mit tegyenek? hogyan óltalmazzák magokat 's életeket; nem léfzen talám kelletlen fokaknál ez az Elmélkedés, mellyből meg-láthatni miképp, teheti magát az ember bátorfágossá az Égi-háborúban élete meg-tartása eránt?

A' fok tapasztalások, mellyek a' menykövek' járását esmértétk, arra tanítanak, hogy az Égi-háborúban bátorfágosabb a' ház' szoba' közepén lenni, mintsem ofzlopok vagy a' fal mellett. Mert a' fok szomorú példák azt bizonyítják, hogy többnyire a' kémény, kementze, tűz-hely és falak mellett üt-le a' menykö; tágas és jó magas házaknak a' közepén pedig tsak alig ártott még valakinek. Nem jó illyen időben a' tükörhöz is közel, vagy annak által-ellenében ülni; mivel annak alsó része (feneke) igen magához szívja a' menykövet. A' melly házba már valaha bé-ütött, ott úgy is észre lehet venni annak járását, 's annál inkább óhatni magát tőle. Hogyha lakó házunk a' szomszéd házánál alatsónabb, és még soha sem ütött abba

ba

ba a' menykő, jó formán bátorfágosok lehetünk abban. A' körülöttünk 's hozzánk közel lévő akámelly értz, hafznos, de könnyen ártalmas is lehet. Hogyha t. i. egy hofzfzas darabban lógg 's van körülöttünk, úgy a' menykövet el-vezeti tőlünk; de ha tsak darabokban van mellettünk, úgy a' menykövet magához szíván, nekünk is veszedelmes lehet. Szükséges tehát vigyáznunk magunkra, hogy a' hol az Égi-háború alatt ülünk 's vagyunk, akármelly értz darabok körülöttünk ne légyenek. (a' többit máskor.)

Találós Mese.

A' földből növésem van; de utóbb léfzen
Börömből ruhája Dús' 's Köldúsnak kézzen.

J o b b í t á s.

A' 4-dik Levélnek 50-dik Lapján — Ezen bezzédeket: „ Mi Magyarok, ezen Németesen íratott szót *Virág ocha* így íránk-le, 's mondanánk-ki: *Virág oka*, — a' melly a' régi Magyarok nyelvek szerént éppen annyit téfzen hogy az l. és r. betük, igen könnyen el-tserélődnek egymással. “ — Így kell meg-jobbítani:

Mi Magyarok, ezen Németesen íratott szót *Virág ocha* így íránk-le, 's így mondanánk-ki: *Virág oka*, melly a' régi Magyarok nyelvek szerént annyit téfzen, mint *Világ oka*. Tudjuk közönfégesen hogy az l. és r. betük igen könnyen el-tserélődnek egymással.
